

gen. Marsilius er slet og ret bekymret for menneskers frelse, hvis ikke den rette balance mellem kirken og staten kan realiseres – og altså ikke som en (moderne) adskillelse af stat og kirke, politik og religion, men reelt som kirkens underordning under staten, for så vidt som det er den – altså staten – der repræsenterer det kristne folk.

Vi er således næppe færdige med at debattere, hvorvidt Marsilius af Padua var revolutionær eller ej, og hvor ‘moderne’ han egentlig var. Men Claus Brylids bog er et godt sted at begynde, hvis man vil vide mere om ham og hans tid og de udfordringer, han forsøgte at løse gennem sin (stats)tænkning.

Carsten Selch Jensen

| RASMUS H.C. DREYER: *Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2020, 337 s., 325 kr.

I den brede offentlighed står reformationsteologen Hans Tausen som Danmarks svar på Martin Luther, men inden for den kirkehistoriske forskning har der længe været stemmer, der har talt for at se lidt mere nuanceret på sagen. For Tausen var måske ikke helt regelret luthersk, men mere i bås med Zürichs reformator Zwingli og en humanistisk-biblicistisk teologi, som står i modsætning til Luther, men til gengæld var at finde hos andre danske reformatorer, f.eks. i Malmø. I opposition hertil har en gren af forskningen fastholdt, at Tausen frem for alt var luthersk. Spørgsmålet er i visse kredse penibelt, for det drejer sig om den danske reformation og Folkekirkens rødder.

Den foreliggende bog, der bygger på forfatterens ph.d.-afhandling, forsvaret på Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet i 2017, er seneste bidrag til Tausenforskningen. Dreyer vil forstå Tausen ud fra hans egen forståelseshorisont og ikke ud fra eftertidens opfattelse af ham som dansk Luther-epigon. Det er en søgen efter, „hvilken teologi han faktisk udtrykte“ (s. 13). Det er jo altid lettere sagt end gjort, men Dreyer tager på forhånd afstand fra ideen om Tausen som lutheraner (som i forskningssammenhæng ofte knyttes sammen med Hal Koch og hans elever). I stedet lægger Dreyer sig i forlængelse af Niels Knud Andersen, der i *Confessio Hafniensis* fra 1954 påpegede, at Tausen og de øvrige forfattere til *Den Københavnske Bekendelse* fra 1530 på væsentlige punkter havde mere til fælles med Zwingli end Luther. Andersen holdt dog fast ved, at Tausen var den mest lutherske af dem. Det er kort sagt den konklusion, Dreyer tager op til fornyet overvejelse, for mon ikke Tausen var lige så meget en zwingliansk og humanistisk

reformatortype som de andre? Dermed tilslutter Dreyer sig P.G. Lindhardt, der i *Nederlagets Mænd* fra 1968 udtrykte en lignende opfattelse.

Dreyers analyse gælder den tidlige Tausen: fra studietiden i begyndelsen af 1520'erne over tiden som reformator i Viborg og København til processen mod ham i 1533, som endte med at han – i hvert fald for en stund – måtte underkaste sig Roskilde biskops myndighed. Det er velgørende, at Dreyer ikke kun analyserer Tausens skrifter for at veje formuleringer på den teologiske guldvægt, men også ser på hans praktiske, (kirke)politiske virke, fordi det afslører en hel del om hans inspirationskilder. I den sammenhæng udfolder Dreyer sin bærende tese (med inspiration fra den tyske reformationshistoriker Bernd Moeller), nemlig at Tausen nærmest fulgte en zwingliansk drejebog for byreformationer. Begyndende med Zwinglis Zürich i 1523 blev en teologisk disputation afgørende for byreformationerne i det schweiziske og tyske område, og Dreyer mener, at det også har haft afsmitning på danske forhold. Disputationerne var en teologisk debat med retlig virkning og med den lokale verdslige øvrighed som dommere. Det var op til øvrigheden at fælde dom over, hvorvidt de evangeliske eller de romerskkatolske var mest i overensstemmelse med Bibelen. Dreyer ser Tausens polemiske skrifter, i særdeleshed dem rettet mod Poul Helgesen, og hans samarbejde med verdslig øvrighed som et udslag af disse disputationsreformationer.

Ved at anskue Tausens virke både teologisk og organisatorisk i et samspil med de verdslige myndigheder og ud fra politiske hensyn, lægger Dreyers bog sig navnlig for Tausens tid i København i forlængelse af Henrik Lundbaks vigtige afhandling fra 1985, *Såfremt som vi skulle være deres lydige borgere*, om rådene i København og Malmø 1516-1536. Desværre, kan man sige, må Dreyer nødtvungent indrømme, er det småt med kilder, der viser, at sådanne formelle disputationer har været afholdt i Danmark, selvom han argumenterer for, at sagen mod Tausen på herredagen i 1533, hvor kirken efter Frederik 1.s død vejrede morgenluft, egentlig var en sådan disputation. Det forekommer dog tvivlsomt (idet sagen ikke handlede om at afgøre kirkens læregrundlag, men specifikt om anklager mod Tausen), men det er vel egentligt også mindre vigtigt, om man kan finde belæg for en „ægte“ disputation à la Zürich, når der til overflod er dokumentation for, at reformationen i de danske byer blev gennemført ledsaget dels af teologiske debatter, dels i kraft af byrådenes (kongeligt sanktionerede) magt. I den forstand kan de tysk-schweiziske byreformationer sagtens ses som inspiration for danske forhold – også uden disputationer i formel forstand. Man kan også pege på andre disputationer eller debatter som normdannende, ikke mindst Luthers Leipzigidisputation i 1518.

Heraf følger også muligheden for den dobbelte indflydelse fra Zwingli og Luther (med flere). Denne dobbelt- eller flertydighed var, som fremhævet af bl.a. P.G. Lindhardt, et særkende ved reformationens første fase før 1536. I anden fase i tiden derefter kom der en statskirkelig lærenorm, der udviklede sig mere entydigt luthersk. Dreyer passer Tausen ind i dette forløb, og han viser tydeligt Zwinglis betydning, herunder at Tausen ikke sjældent også har læst Luther gennem Zwingli. Det fører frem til konklusionen, som går et skridt længere end Niels Knud Andersens i 1954: Tausen var ikke mere luthersk end andre reformatorer i Danmark omkring 1530, først og fremmest i Malmø, men var lige så zwingliansk og biblicistisk-humanistisk som dem. Det udelukker ikke luthersk indflydelse på samme tid, den er tværtimod også meget klar, men at ville afgøre, om den ene indflydelse var større end den anden, fører ikke til noget klart resultat.

Som nævnt handler bogen om den tidlige Tausen frem til 1533. Den senere Tausen, der gjorde karriere under Christian 3. som professor på Københavns Universitet og biskop i Ribe, lades mere eller mindre ude af betragtning. Det er ikke urimeligt, men med det gode niveau, der er lagt i denne bog, måtte Dreyer gerne skrive en bog om den sene Tausen også. Så måtte han til gengæld gerne beslutte sig for kun ét noteapparat. I bogen er der anvendt to, dels det læserforstyrrende Harvardsystem med parenteser i brødteksten, dels traditionelle fodnoter. Det resulterer i noter, der har fodnoter. Så er man sikker på, at læseren mister tråden. Og nu vi er ved det, kunne man have ønsket sig en bedre korrekturlæsning. Påfaldende mange ord har enten et bogstav for lidt eller et for meget. Man forstår naturligvis godt betydningen af f.eks. „gudommelige“ (s. 234), og man kan smile ad „Poul Helgensen“ (s. 207), men det bliver meningsforstyrrende, når P.G. Lindhardt citeres for at forklare kirken på Frederik 1.s tid som organisatorisk og administrativt „uddelt“ (s. 283). Lindhardt understregede modsat, at den var „udelt“. Disse ting er dog små sten i skoen. Bogen er velskrevet og indsigtfuld, og som en fremhævelsesværdig kvalitet er den formet som en løbende diskussion med forskningen (i slægt med de reformationshistoriske overvejelser i Thorkild C. Lybys *Kirkesprængningen og Danmark* fra 2017). Dreyer er hele tiden opmærksom på fordele og ulemper ved forskellige tolkninger eller problemer skabt af kildernes begrænsninger. Bogen giver derfor værdifuld indsigt i de udfordringer og perspektiver, som knytter sig til udforskningen af den tidlige danske reformation.

Morten Fink-Jensen